INCLUDE

Инклузивно лидерство и демократско учество на лицата со попреченост

НАЦИОНАЛЕН ЗБИРЕН ИЗВЕШТАЈ – СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Бариери и добри практики во политичката и граѓанската застапеност на лицата со попреченост во Северна Македонија

Работен пакет 2 · Национален збирен извештај

Подготвил: Здружение Икуалити

Проект: 101252776 · CERV-2025-CITIZENS-CIV

Извршно резиме

Северна Македонија располага со формална рамка за правата на лицата со попреченост, заснована на Конвенцијата на ОН за правата на лицата со попреченост (КПЛП), домашните механизми за заштита од дискриминација и Националната стратегија за правата на лицата со попреченост 2023–2030. Сепак, обединетите докази укажуваат на постојан јаз меѓу правата на хартија и можноста лицата со попреченост да иницираат, обликуваат и оценуваат јавни одлуки. Бариерите за пристапност, ставовите, ограничените патишта кон лидерство и недоследните консултативни постапки меѓусебно се засилуваат.

Овој национален збирен извештај поврзува три комплементарни извори: националното деск-истражување на INCLUDE; две фокус групи одржани во живо и онлајн на 26 и 27 октомври 2026 година со 9 лица со попреченост (пет жени и четири мажи на возраст од 18 до 37 години); и 22 придонеси од институционални и организациски претставници, собрани во октомври 2026 година. Наодите се квалитативни и не треба да се толкуваат како репрезентативно национално истражување.

Централниот наод е ист во сите три извори: суштинското учество мора да се мери преку влијанието и следењето на резултатите, а не преку бројот на покани, средби или консултации. Затоа, практичните алатки за инклузивна застапеност на INCLUDE треба да ги поврзат личните лидерски вештини со пристапни институционални процеси, јасна отчетност и мерливи исходи.

1. Извори на докази и толкување

Извор	Опфат и придонес
Национално деск-истражување (T2.1)	Преглед на законодавство, стратегии, набљудување избори, национален и меѓународен мониторинг, статистики и документирани иницијативи; претежно докази од 2022–2026 година.
Фокус групи (T2.2)	9 лица со попреченост; лични искуства, лидерски стремежи, бариери, потреби за поддршка и предлози за содржината на Прирачникот.
Институционални консултации (T2.1)	22 придонеси од јавни институции, општини, граѓански организации, академската заедница и други чинители; институционални практики, ограничувања и предлози за спроведување.

Деск-истражувањето обезбедува документарен и политички контекст, додека примарните консултации ги илустрираат животните искуства и институционалните перспективи.

2. Национален контекст: формални заложби и јаз во спроведувањето

Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, ратификувана во 2011 година, ги утврдува учеството во политичкиот и јавниот живот и активното вклучување на лицата со попреченост во одлуките што ги засегаат. Националната стратегија 2023–2030 и акцискиот план 2023–2026 даваат политичка основа за меѓусекторско дејствување. Сепак, деск-истражувањето утврдува нерамномерно спроведување и недостиг од систематски податоци за кандидати, избрани функционери и лидери со попреченост.

Конечниот извештај на ОДИХР за локалните избори во 2025 година, објавен во април 2026 година, препорачува отстранување на ограничувањата што ги засегаат лицата со интелектуална или психосоцијална попреченост и спроведување стандарди за пристапност низ целиот изборен циклус. Ова го поврзува поширокиот предизвик за учество со законските и процедуралните изборни бариери. Пописната бројка од 94.412 лица со попреченост во 2021 година служи само како демографски контекст; не го покажува нивното политичко учество или застапеност.

3. Интегрирани тематски наоди

3.1. Од консултација до моќ за донесување одлуки

Истражувањето идентификува слаби механизми за учество и тенденција лицата со попреченост да се третираат како корисници, а не како креатори на политики. Учесниците во фокус групите опишаа ситуации кога биле присутни, но имале мала можност да влијаат врз одлуките, како и поединечни случаи кога биле прифатени конкретни предлози за пристапност. Институциите известија за тековни партнерства, повремени консултации и комуникација поврзана со услугите, но признаа дека овие механизми не се секогаш формализирани. Заедничкиот приоритет е транспарентен пат од покана до предлог, одлука, спроведување и повратна информација.

3.2. Пристапноста како предуслов за граѓанско и политичко учество

Физичкиот пристап, пристапниот превоз, дигиталните информации, приспособената комуникација и практичната помош се повторуваат во сите извори. Непосредните сведоштва опфаќаат пречки во здравствени установи, лошо изведени рампи, тешкотии при користење автобуси и прекината лична асистенција. Институционалните претставници исто така посочија непристапни јавни простории, ограничени буџети и недостиг од кадар. Деск-истражувањето покажува дека пристапноста мора да се разгледува при гласање, кандидирање, изборни кампањи, советски седници и јавни консултации – не само на избирачките места.

3.3. Ставови, застапеност и институционална култура

Учесниците посочија предрасуди за нивните способности, обраќање преку придружниците и замор од постојано докажување на компетентноста. Институционалните консултации исто така ги препознаа стереотипите и потребата од обука на вработените. Двете перспективи ја истакнуваат важноста на директна комуникација со почит и лидерски можности што ги третираат лицата со попреченост како носители на права, партнери и носители на одлуки.

3.4. Нееднакви можности меѓу општините и групите

Деск-истражувањето утврдува нерамномерно локално спроведување, додека учесниците во фокус групите нагласија помалку активности, послаба пристапност и помалку можности за самостоен живот во помалите и руралните заедници. Некои полесно контактираат со локални службеници, но сметаат дека националните одлуки имаат поголем досег. Дополнителни бариери беа истакнати за жените, младите, лицата со интелектуална или психосоцијална попреченост, лицата со сензорни оштетувања и оние со ограничени средства или ретки состојби. Механизмите за учество треба да одговараат на различните потреби, наместо да се претпоставува дека еден пристапен формат е доволен за сите.

3.5. Развој на лидерство, доверба и влез во политиката

Деск-истражувањето посочува дека патиштата преку партиско регрутирање, избор на кандидати и лидерство се недоволно документирани. Иницијативата на „Инклузива“ за политичко зајакнување од 2025 година пријавува примери за партиско учество, кандидатури, поддршка во кампањи и развој на програми, но долгорочните исходи допрва треба да се оценат. Учесниците во фокус групите изразија

интерес за активизам, но ја доведоа во прашање одговорноста и транспарентноста на дел од политичките и организациските структури. Побараа практични обуки за комуникација, застапување и јавно говорење, менторство и можности за примена на вештините во реални иницијативи.

3.6. Одржливост, ресурси и отчетност

Институциите опишаа финансиски и кадровски ограничувања, поделени одговорности и потреба од стабилна координација. Лицата со попреченост нагласија дека еднократните интервенции и ветувањата не се замена за проверка на спроведувањето. Иако беа наведени примери на позитивна соработка – самозастапување, учество во управни тела и локални консултации – доказите не потврдуваат дека тие практики се трајни или широко распространети. Успешните модели треба да се оценуваат според континуитетот, инклузивноста и видливите резултати.

4. Совпаѓања и разлики меѓу перспективите

Заеднички наод	Важна нијанса
Учеството мора да има докажливо влијание	Институциите почесто ги опишуваат механизмите и контактите; лицата со попреченост повеќе нагласуваат дали одлуките навистина се менуваат.
Пристапноста е суштинска	Институционалните ставови ги истакнуваат ресурсите и формалните надлежности; животните искуства ги покажуваат непосредните последици за независноста и учеството.
Потребна е поддршка за лидерство	Институциите бараат постапки и капацитет на вработените; учесниците бараат практично менторство, директна застапеност и градење доверба.
Постојат добри практики, но тие се различни	Документарните и институционалните извори наведуваат ветувачки иницијативи; некои учесници тешко препознаваат одржливи системски примери.

5. Приоритетни активности за алатките за инклузивна застапеност

- Патека на учество и следење на одлуките: пристапни покани, рано вклучување, заедничко креирање, евидентирани предлози, образложени одговори и следење на реализацијата.
- Контролна листа за општинска и институционална пристапност: простори, јавен превоз, веб-страници, документи, комуникациска поддршка, постапки за средби и проверка на терен.
- Практични алатки за самозастапување: примероци од барања за средби, писмени поднесоци, писма за следење, подготовка за јавно говорење и чекори за комуникација со властите.
- Модул за лидерство и политичко учество: пристапно партиско регрутирање, менторство, избор на кандидати, кампањи и разумни приспособувања за носители на функции.
- Инклузивна комуникација и поддржано учество: разбирлив јазик, пристапни дигитални и печатени формати, знаковен јазик кога е потребно и директна комуникација без заменување на гласот на учесниците.
- Институционална одговорност и проценка: определени контакт-лица, обука на вработените, акциски планови и доверлив, пропорционален пристап кон следење на учеството и влијанието.
- Проверка на добрите практики: документирани примери оценети заедно со лица со попреченост според исходите, преносливоста и одржливоста, вклучително и во помали општини.

6. Предложени мерки за напредок

Следните мерки за следење произлегуваат од синтезата; тие не се усвоени национални или проектни цели:

- Број институции што усвојуваат пристапни консултативни постапки и назначуваат одговорни контакт-лица.
- Број и разновидност на лица со попреченост со суштински улоги во работни групи, советодавни тела, политички процеси или лидерски позиции, евидентирани само со соодветна согласност и заштита на приватноста.
- Удел на придонеси што добиле пристапен и образложен одговор и удел што се одразиле во конечни одлуки или спроведени активности.
- Подобрувања на пристапноста потврдени во практика и број на вработени и организатори што завршиле применета обука.
- Сопствената проценка на учесниците дали можеле слободно да зборуваат, биле слушнати и влијаеле врз резултатите.

7. Препораки за спроведување на INCLUDE

Прво, да се потврдат заедничките заклучоци со лица со различни видови попреченост и релевантни институции, особено надвор од големите урбани центри. Второ, заеднички да се осмислат и пилотираат концизни алатки со пристапни формати и обрасци за повторна употреба, со лица со попреченост како активни рецензенти и фасилитатори. Трето, алатките да се тестираат во мал, разновиден примерок на институционални средини и да се документира кои предлози биле спроведени. Четврто, да се вклучат лекциите од политичкото зајакнување, самозастапувањето и општинското учество, без претпоставка дека поединечни примери ја претставуваат состојбата на национално ниво.

8. Заклучок

Националните докази утврдуваат јасна насока за INCLUDE: напредокот не е само постоење законски заложби за инклузија или можности за консултација, туку вистинско остварување на самостојноста и влијанието. На лицата со попреченост им се потребни пристапни средини, практична лидерска поддршка, рамноправно признавање и институции подготвени да ја споделуваат и документираат моќта при одлучување. Претворањето на „Ништо за нас без нас“ во повторлива и мерлива практика е најјасниот заеднички приоритет од деск-истражувањето, непосредните искуства и институционалниот дијалог.